

Ранните повести на И. С. Тургенев (1854-1860) – в търсене на „новите хора”

Цеца Балева

The early novels of I.S.Turgenev: The paper deals with Russian author Turgenev and some of his works. The problem of appearing of "the new people" and their skill to combine the duties with their personal happiness is clear from his first novels: "Calm nook", "Correspondence", "Yakov Pasinkov" and "Faust" /1854-1860/.

Turgenev is a prominent connoisseur of the Ancient and West-European Literature. He was acquainted with the philosophical interpretation of the problem. Turgenev was influenced by some Russian literature circles of the 30's and by the literature circle of a Russian author Stankevich. He was aware of the changes in his country. He was a faithful follower of his teachers –the Russian authors Pushkin and Lermontov. Turgenev was the first who noticed the transition from "unnecessary people" to acting people

Key words: *novel, unnecessary people, acting people, Turgenev, Russia*

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемът за появата на „новите хора” и за умението им да съчетават дълга с личното щастие е формулиран още в първите повести на И. С. Тургенев, писани в периода 1854-1860г.: „Спокоен кът”, „Кореспонденция”, „Яков Пасинков”, „Фауст”.

Забележителен познавач на античната и западноевропейската литература, авторът безспорно е бил запознат както с литературните, така и с философските трактовки на проблема. На руска почва за формиране миросгледа на младия Тургенев определена роля имат кръжоците от 30-те години и на първо място кръжокът на Станкевич. Сред участниците в него (В. Г. Белински, М. А. Бакунин, А. И. Херцен, Н. Л. Огарьов) — всички студенти в Московския университет — се формира идеалът, макар и абстрактен, за служене на човечеството, за дълга на всеки човек тук на земята. Този проблем обаче вълнува писателя не като нравствено-философска и психологическа постановка. Особено зорък за промените, които настъпват в Русия, и верен на търсенията на своите учители Пушкин и Лермонтов, той пръв забелязва прехода от „излишните хора” към хората на делото, хората на дълга, в лицето на които вижда залог за бъдещето на своята родина.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Петдесетте години, когато са написани първите повести на Тургенев, са трудно за него време. Огромната му кореспонденция говори за известна криза, която преживява. Сам той определя времето като „преходно”, изпълнено с тревожно очакване, с безпокойство. Цялото творчество на Тургенев, още от „Записки на ловеца”, носи това тревожно усещане за зреещи големи събития, които ще разтърсят Русия. Тургенев се е опитал да разбере както промените, които ще настъпят, така и ония, които ще ги извършат. Твърде прозорлив за хората от своята класа, той в същото време не е в състояние да приеме „селският демократизъм” на Добролюбов и Чернишевски. Това ражда у него и усещането за безпътницата, в която се намират героите му, а оттам се раждат меланхолията, тревогата и почти неизбежния трагически финал на тези повести. Чувството за обърканост и безпокойство тегне над Русия и тя се мятат като пленница на зли сили. „Спокоен кът” на Тургенев е място, където се разиграват тежки житейски драми, макар на повърхността всичко да е спокойно, безбурно и замряло. Това е времето, когато в Русия на мястото на стария строй идва нов и Тургенев продължава да се вълнува от въпроса за съдбата на напредничавата дворянска интелигенция, от въпроса за съдбата на руския селянин. В страната зреят страшни събития, които поставят

въпроси, изискващи бърз отговор. За Тургенев е особено важно кои са ония, които ще отговарят на въпросите на „загадъчния сфинкс“, наречен Русия.

Повестта „Спокоен кът“ е написана 1854 г. и в нея Тургенев е нарисувал образа на класическия представител на „излишните хора“. Гвардейският подпоручик от запаса Веретиев е умен, образован, несъмнено талантлив. Той е дворянски интелгент и принадлежи към поколението, което се е формирало след разгрома на Декабристкото въстание. Идеалисти по мироглед, многостранно образовани, запознати много добре с литературата и с другите изкуства, те се вълнуват от въпроса за отношението на човека към природата, към любовта и дълга. Те търсят място на земята, където биха могли да открият своето предназначение и приложение на знанията и на огромната енергия, с която са заредени. А в същото време са просмукани от егоизъм, разкъсвани от постоянни и безплодни самоанализи и от липсата на воля за действие. Такъв е Пьотър Алексеевич Веретиев от повестта „Спокоен кът“: безволев, празен, без високи цели и идеали, той не познава онова, което наричаме „дълг“ в живота. Подобно на Лаврецьки той би могъл да оре и сее земята, да стане художник, скулптор, „да ходи по въже“, стига да поискат това от него. Мечтае да е свободен като ластовичките и да полети, където иска. Но лишеният от дълг и цел в живота е дълбоко нещастен и искрено страда: за него щастието и радостта са непознати. Определил себе си като човек на 40-те години Тургенев пределно ясно познава „поколението“, което рисува в своята повест. Затова той иронизира ония, които го смятат за необикновен човек, „предназначен да учуди вселената“: „А той беше по-умен от тях само защото, сам много добре познаваше своята абсолютна и пълна безполезност. И извън тази компания се намираха хора, които смятаха че ако не беше се погубил, от него би излязло кой знае какво нещо... Тези хора се лъжеха: от веретиевци никога нищо не излиза“./6,77/ Финалът ни представя и другият герой на повестта като лишен от щастие, макар да служи и се движи във високите среди.

В своето писмо героят на повестта „Кореспонденция“, Алексей Петрович, пише: „Всеки сам кове съдбата си - да... но ние твърде много я ковим - ето къде е нещастieto ни! Твърде рано се пробужда нашето съзнание; твърде рано започваме да се вглъбяваме в себе си... Ние, русите, нямаме друга жизнена задача, освен да изграждаме своя личност и ето ни, едва възмъжали деца, вече се заемаме да я изграждаме, тази наша нещастна личност! Неполучили отвън никаква определена насока, неуважавайки истински нищо, ние сме свободни да направим от себе си каквото пожелаем... а не можем да изискваме от себе си веднага да разберем безплодността на ума, „който кипи в празни занимания“... Ние сме глупави като децата, но не сме искрени като тях; студени сме като старци, но не притежаваме тяхното благоразумие...“/6,87/.

Особено значение има подчертаната по-горе мисъл от „изповедта“ на героя. Тя говори за затвореността, за егоцентризма на този тип хора, у които всичко се завърта около собствената им личност, около въпроса за тяхното благополучие. Те са лишени от обществени пориви, от обществени идеали, или по-скоро поривите им са налице, но няма воля за тяхната реализация.

Новите търсения, неясни и смътни в петдесетте години, Тургенев е разкрил главно в образа на руските момичета. Още тук се формира „феноменът“, който по-късно ще бъде определен като „тургеневска девойка“. На безволевите поклонници на отвличените идеали, както е и героят на повестта „Кореспонденция“, Алексей Петрович, Тургенев противопоставя пламенни, възторжени момичета, в характеристиките на които е разкрил много от националните черти на русина: „чистосърдечна правдивост“, „естественост и откровеност“, „честност в чувствата“. Героините му са лишени от егоизъм и от склонност да се иронизират. Във всяка от тях живее „неизбежната необходимост от нов живот“.

Героинята на повестта Мария Александровна не е удовлетворена от „обикновените грижи на домашния живот“. Тя иска много от живота, чете, мечтае...за любовта...Тя се озърта, чака да се появи оня, за когото копнее душата и ...Най-сетне той се явява: тя е увлечена; тя омеква в ръцете му като восък. Всичко - и щастие, и любов, всичките и тревоги са уталожени, всичките и съмнения са разрешени от него; чрез неговата уста говори сякаш истината; тя благоговее пред него, срамува се от щастieto си, учи се да обича. Каква голяма власт има той, в това време над нея!...Ако беше герой, щеше да я възпламени, щеше да я научи да жертва себе си и тогава всички жертви щяха да и се видят леки! Но в наше време няма герои...” (6, 90) Страшно и осъдително звучи това :”Няма герои!” За Мария Александровна това е равносилно на:”Няма щастие!” С безпощадна откровеност героинята разкрива отрицателните страни на явлението, определено в руската литература като „излишни хора“: ”Щастлива е девойката, която разбере веднага, че всичко е свършено, която не се залъгва с празни надежди! Но вие,разбирате, справедливите мъже, повечето пъти нямате смелост, нито желание да кажете истината...по-лесно е да ни измамите ...Впрочем, аз съм готова да повярвам, че вие мамите и себе си...”(6, 91)

Тук вярно и точно е анализиран духовният облик на тия хора, които в младостта си са познава ли чистите и възторжени пориви, мечтали са за щастие, за изпълнение на човешкия си дълг, спорели са за това как по-добре да го изпълнят. Те нямат настояще, имат само минало - далечно като спомен. И единствено, отдавайки се на тези спомени, могат да се докоснат до щастieto. За тях най-светлото, най-хубавото е в миналото, а не в настоящето или бъдещето това ги прави безплодни, а съзнанието за него - нещастни.

„Спомняте ли си онези благодатни мигове? Природата ни приемаше ласкаво и величаво в лоното си. Ние потъвахме, притихнали в някакви блажени вълни. Наоколо вечерната заря се разгаряше с внезапен нежен румянец; от поаленялото небе, от светналата земя, отвсякъде се разливаше огненият и свеж дъх на младостта, радостното тържество на някакво безсмъртно щастие... Спомняте ли си тази чистота, тази доброта и доверчивост на помислите, умилението от благородните надежди, мълчанието на наранените ни души? Нима и тогава не се страхувахме малко повече от това, до което ни доведе животът? Защо ни бе отсъдено само от време на време да съглеждаме желаниа бряг и никога да не стъпим здраво на него, да не го докоснем”(6,88).

Каква мъчителна красота има по тоя копнеж по миналото, което възкръсва спомените, и колко безпощадно прав е Н.А.Добролюбов, когато пише, че героят на ”Кореспонденция” загива от безделие под напора на познание и съмнение.

Преминал през кръжоците, през които са минали и неговите герои, изпитал същите възторзи и разочарования, Тургенев не е могъл да види само непригодността на поколението, израснало и формирало се след Декабристкото въстание. Неговите герои, макар и само „пропагандисти“, както сполучливо ги нарича Добролюбов, подготвят почвата за „деятелите” .

Той добре е познавал и „силните” страни на тези „мечтатели”, които са играли ролята на пропагандисти и просветители, „па макар и на една женска душа, но пропагандисти”./Н.А.Добролюбов/

В повестта „Яков Пасинков” авторът се стреми да покаже положителните страни на мечтателя - романтик, който е по-близък до „излишните хора” (много литературни историци му отреждат място сред тях). Той е студент от Московския университет, поклонник на Шилер и ученик на философите идеалисти. Герой с трагична съдба на скиталец по родната земя, който завършва живота си в Сибир: светъл образ, в представите на Тургенев — мъченик и страдалец за народа си. Той е от ония мечтатели, за които думите „добро”, „истина”, „живот”, „наука”, „любов”, колкото и възторжено да се произнасяха, никога не звучаха фалшиво. „Без

напрежение, без усилие влизаше той в областта на идеала; целомъдрената му душа във всеки момент бе готова да застане пред „светинята на красотата“: тя чакаше само знака, допира на друга душа, Пасинков беше романтик, един от последните романтици, които ми се случи да срещна. Романтиците сега, както е известно, почти изчезнаха: поне между днешната младеж ги няма. Тогава по-зле за днешната младеж!" (6, 120)

За Тургенев Яков Пасииков неслучайно загива в Сибир: той е кръвно свързан с мечтателите от 1825 г. Образът му е нарисован с много любов, със съчувствие е разказана поестта на неговия кратък живот. Има много простота и душевен порив, които са заразителни за ония, с които общува.

Макар да е твърде илюзорно щастieto на романтика мечтател, Тургенев го предпочита пред това на преуспяващия и забогатяващ „дец", който започва да се забелязва на историческата сцена.

Той показва как „дарованието и силите на тези хора се разпиляват, губят се за дреболии и самите те виждат това, и на самите тях им е жал за себе си и досадно от себе си..."³

Затова и героят от поестта „Кореспонденция" пише: „В ранната си младост исках на всяка цена да постигна щастие за себе си, после започнах да мечтая за благо на цялото човечество, за благо на родината; по-късно и това премина: мислех само как да си устроя домашен семеен живот, но се препънах в един мравуняк и бух на земята, в гроба. Как умеем ние, русите, да свършваме по този начин!" (6, 108)

В ранните повести на Тургенев долавяме стремежа на младото поколение да намери път към мечтаното щастие, да намери приложение на силите си и изпълнение на човешкия си дълг. Долавяме и вярата на Тургенев, че ще се появят хора, които могат да преминат границата, която разделя мечтата от действието, и това ще ги направи щастливи.

Особено място в разглеждания проблем заема поестта „Фауст" (1855), защото в нея за пръв път ясно и определено Тургенев формулира разбирането си по него.

Неспокойната личност на Фауст е предизвиквала траен интерес у Тургенев. За това свидетелства преводът на финалните сцени от първа част на трагедията на Гьоте и един доста обширен разбор, в който прави достойние и своето схващане за естетическата стойност на произведението, формирано под въздействието на идеите на Белински за литературата. Тургенев тълкува образа на Фауст като образ на егoист, който се стреми единствено към лично щастие: той намира финала на втората част за съчинен, неестествен, неубедителен. Трагедията на Фауст за него е трагедия на човек, затворен в егoистичните си стремежи.

Поестта "Фауст" авторът отпечатва през 1856г, около десетина години след написването на статията. Още в началото той цитира „Фауст" на Гьоте: „Лишавай се, трябва да се лишаваш!" В цялото произведение звучи темата за невъзможното щастие на човека, убеждението, че животът е тежък труд", „вечна жертва". Поривът към щастие в живота винаги се сблъсква с нравствения дълг, което довежда до катастрофа, както това става с героинята на поестта Вера. Но щастие без дълг води към пошlost и егoизъм, което не могат да приемат героите на Тургенев. Остава само дългът и е необходимо отричане от щастieto. При такова противопоставяне, личният и общественият живот на човека неизбежно приемат трагически характер.

Майката на Вера е искала да предпази дъщеря си от душевния „хаос". Необикновени, но реални факти стават повратен пункт в съдбата на майката и нейните родители. Стечението на тези факти тя възприема като следствие от неосъществимите стремления на човека да удовлетвори своите лични желания, У Елцова се създава убеждението за несъвместимостта на дългa и щастieto, в това,

че при опита да се съчетаят се върви към пошлост или към гибел, че трябва да се пречупи в себе си всичко или да не се започва („уже не трогать“). Ръководейки се от тези мисли, Елцова създава своята система на възпитание за Вера, която осакатява природата на момичето. У Вера се създава убеждението за съществуването на някакви свръхестествени сили, на някакъв свръхестествен смисъл на живота, на който трябва да бъдем покорни. И нейната приглушена, хладна душа, недокосната от поезията (и от поезията на живота!) е щастлива. Но „ледът се разтопява и тя не може да се справи с хаоса, настъпил в душата и“⁴.

Случилото се с Вера дава отражение върху съдбата на главния герой. Той се чувства виновен за гибелта на любимата жена и до известна степен попада под влияние на теорията, на която е жертва тя. Още в едно от началните си писма той пише: „Любовта е все пак егоизъм, а на моите години да си егоист не е редно, не може на тридесет и седем години да живееш само за себе си; трябва да бъдеш полезен, да имаш цел в живота, да изпълниш дълга си, предназначението си“ (6, 178).

В края на последното писмо (повестта е изградена в епистолярна форма) главният герой пише: „През последните години извлякох една поука: животът не е шега, не е забава, животът дори не е наслаждение, животът е тежък труд. Отричане, постоянно отричане — ето тайния смисъл, неговата разгадка: не осъществяване на любимите мисли и мечти, колкото и възвишени да са те, а изпълнението на дълга — ето за какво трябва да се грижи човек: ако не си постави вериги, железните вериги на дълга, той не може да стигне, без да пада, до края на своето поприще; а на младини мислим: колкото сме по-свободни, толкова по-добре: толкова по-далеч ще отидем. На младостта е позволено да мисли така, но срамно е за нас да се утешим с лъжата, когато суровото лице на истината ни погледне най-после в очите“ (188—189).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Повестта „Фауст“ може да се разглежда и като конспект, като опит да се набележат ония проблеми, които Тургенев по-късно ще решава в романа си „Дворянско гнездо“. В това отношение има основание твърдението на М. Антонович, който смята, че в повестите и статиите на Тургенев са поставени проблеми, които той смята да разработи по-късно в следващите си романи.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Цитира се по: Т у р г е н е в, И. С. Събр, съч. Т. 10 С, 1958.
- [2] П и с а р е в, Д. И. Сочинения в четирях тома. М.1966, с. 288.
- [3] Г е р ш е н з о н, М.О. Мечта и мисъл И. С Тургенева. М.1919, с. 55.

За контакти:

Цеца Балевска, Катедра по филологически науки, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 086-822 799, e-mail: ceca_balevska@abv.bg

Докладът е рецензиран.